

Oorlog en terpentyn.

Stefan Hertmans. Vertaal deur Daniel Hugo. Pretoria: Protea Boekhuis, 2016. 335 pp. ISBN: 978-1-4853-0610-8; e-Boek: 978-1-4853-0722-8; Epub: 978-1-4853-0723-5.

DOI: dx.doi.org/10.17159/2309-9070/tvl.v.55i1.4282

Oorlog en terpentijn (2013) van de Vlaamse schrijver Stefan Hertmans (1951) verscheen net voordat het 100 jaar geleden was dat de Grote Oorlog uitbrak. Het werd in België bekroond met de Vlaamse Cultuurprijs voor de Letteren (2012–13) en in Nederland met de AKO Literatuurprijs (2014). De *New York Times* roemde de Engelse vertaling *War and Turpentine* als een van de beste tien boeken van 2016. De verwachtingen over Hugo's Afrikaanse vertaling waren hooggespannen.

In het boek vertelt Hertmans het verhaal van zijn grootvader, Eerste Wereldoorlog-veteraan Urbain Martien. De gewezen oorlogsheld besloot op zijn oude dag ervaringen van de oorlog op papier te zetten. In twee cahiers vormde zich een 600 bladzijden tellend manuscript dat hij vlak voor zijn dood aan zijn kleinzoon gaf. Die liet het 30 jaar achterin zijn bureaulade liggen, niet wetend wat ermee te doen. Martien werd geboren in 1891 en stierf in 1981: "Dit lyk of sy lewe

niks anders was as die oormekaarspring van twee syfers in 'n jaartal nie", skryf Hertmans. (15) Hij schreef er uiteindelijk een roman over, hoewel die noemer maar zeer ten dele de lading dekt. Het boek is een indringende reconstructie van een verloren tijdgewricht.

De roman is verdeeld in drie delen. Het middelste deel ("1914-1918") bestaat volledig uit dagboekfragmenten van Martien (hoewel sterk geredigeerd door Hertmans), en in de omringende delen vertelt Hertmans over de effecten van de oorlog en zijn grootvader. "Deur die helse gate wat die oorlog in die humanisme geskiet het, het die hitte van 'n morele leegte ingewaai gekom", skryf Hertmans. (268) Sergeant-majoor Martien had geleerd te vechten met een degen, en uit eergevoel en zelfrespekt te salueren voor de vijand. Maar Duitse machinegeweren verscheuren deze deugden met de rest van de "negentiende-eeuse moraal" tot "naïewe opvattinge". **Zelftucht en vroomheid** martelen Martien als hij 's nachts in de loopgraven zijn makkers – al maanden zonder vrouw en mentaal gebroken door alle terreur en ellende – de hand aan zichzelf hoort slaan voor een moment afleiding.

De urgentie van de dagboekfragmenten maken het middelste deel bijzonder aangrijpend. Tegelijkertijd is de combinatie van het drieluik zoveel meer. Behalve een boek over een oorlog is het ook een familiegeschiedenis. Martien groeide op in een arm, gelovig arbeidersmilieu. Hij ontsnapt aan het werk in de gelatine-fabrieken, maar is als leerling-schilder langdurig van huis om kerkschilderingen

in binnen- en buitenland te restaureren. Beetjes geld stuurt hij op. Zijn moeder sterft jong. Zoals zovelen van zijn generatie verliest Martien zijn jeugd en toekomst aan de oorlog. Het oxymoron oorlog en terpentijn is "die konstante gegewe van sy lewe: Om heen en weer geslinger te word tussen die soldaat wat hy noodgedwone was en die kunstenaar wat hy wou wees". (334) Het derde deel van de roman opent met een motto van de Duitse schryver W.G. Sebald: "Nooit, so het hy gesê, het hy geglo hoe lank die dae, die tyd en die lewe kan duur vir iemand wat op 'n sypoor gerangeer is nie". Martiens verhaal is de tragedie van alle veteranen, toen en nu.

Opmerkenswaardig zijn verder de vele illustraties in het boek. Schilderijen, zelfportretten en foto's construeren Hertmans' zoektocht naar de wereld van zijn grootvader visueel. Daarbij is het boek in hoge mate en expliciet poëticaal. Zoals de minister van cultuur bij de Vlaamse Cultuurprijs voor de Letteren toelichte: "[*Oorlog en terpentijn* is ook een boek] over de manieren waarop een kunstenaar in goedgekozen lijnen en kleuren of dwingende metaforen iets van de hel en de hemel van het leven kan oproepen. De eigenlijke oorlogservaring benadert Stefan Hertmans omzichtig, via uiteenlopende vormen en stijlen, steeds in het besef dat de realiteit van het vervlogen leven onbereikbaar blijft". Dit **subtiele ontdekken** in vorm en inhoud van de complexe verwevenheid van heden en verleden doet denken aan *Kapellekensbaan* (1953) van de grote Vlaamse romancier Louis Paul Boon, hoewel dat nadrukkelijk experimenteler is.

Oorlog en terpentijn is boven alles een

Belgisch boek, ingebed in een stevige couleur locale. De bladzijden zijn doorsprekt met Vlaamse geschiedenis, Gents dialect en Franssprekende officieren. Tijdens het Woordfees in Stellenbosch omschreef Hertmans zichzelf in 2017 als “meertalig in mijn eigen taal”. Hugo heeft dat in zijn sprankelende Afrikaanse vertaling prachtig weten te behouden én toegankelijk gemaakt. Het Frans heeft hij voorzien van een Afrikaanse vertaling (tussen haakjes), en dialect staat tussen dubbele aanhalingstekens. Slechts enkele geschiedenisfeitjes zullen vraagtekens oproepen: weinig niet-Belgen zullen weten dat “die triomfantelijke intog van koning Albert en die weermag te Brussel” (268) op 22 november 1918 formeel het einde van de oorlog in België markeerde. Maar dat staat los van Hugo’s vertaling.

De Eerste Wereldoorlog echoot veel nadrukkelijker in de Belgische dan in de Nederlandse letterkunde, zoals onder meer Edwin Mortiers *Godenslaap* en Kris Van Steenberges *Woesten* laten zien. *Oorlog en terpentijn* is een belangrijke, internationaal gezagwekkende toevoeging aan het genre, en veel meer dan een roman.

Geraadpleegde bronnen

Hertmans, Stefan. *Oorlog en terpentijn*. De Bezige Bij, 2013.

Schrijversonderhoud met Stefan Hertmans.

(Woordfees-vertaalworkshop onder leiding van Daniel Hugo, Stellenbosch, 4 maart 2017).

“Stefan Hertmans wint Vlaamse Cultuurprijs voor de letteren.” *De Standaard* Cultuur en media. 21 feb. 2014. www.standaard.be.

Tycho Maas

t.a.j.maas@uva.nl

Universiteit van Amsterdam / Universiteit

Stellenbosch

Amsterdam / Stellenbosch